

6. Dramat vid Sjouten.

av Erik Berg.

När avvitrningen i början försiggick i Jämtland förbisågs alldeles lapparnas rätt till renbete. I de första avvitrningslängderna förekom inte ett ord därom. På klagomål av lapparna blevo så småningom vid den fortsatta avvitrningen inom Jämtland och Härjedalen i fjälltrakterna avsatta vissa områden, avsedda för renskötsel - renbetesfjällen i Jämtlands län. Det visade sig emellertid snart, att de avsatta områdena tillmätts så knapphändigt, att de för renskötseln inte ens tillgodosågo nödvändigt sommarbete. Förhållandet ledde till starka förvecklingar mellan lappar och bofasta, vilka senare mot lapparna uppställde kravet att få ha sina vid avvitrningen tilldelade skiften fredade från varje intrång av renskötseln. Ett mörkt och blodfläckt blad i vårt fjällands historia är händelsen vid sjön Sjouten, som författaren J.P. Wallin skildrat och publicerat under titeln "Sjugden, ett sorgespel bland fjällen". En skildring byggd på rättegångshandlingarna och fullt tillförlitlig. Det har uttryckts tvivel om den saken, men jag har ägnat dessa protokoll en ingående granskning och funnit dem till alla delar överensstämma med Vallins referat. För inte så länge sedan läste jag i denna tidning att rättegångshandlingarna förgäves efterfrågats på riksarkivet. Upplyningsvis kan meddelas att där finns en renskriften text tillgänglig - Utslagshandling den 29 sept 1813 ang. lapparna Klement Bengtsson m.fl. - där hela rättegången återges. (se sid 32 o. följande. J.P. Wallins referat är återgivet i detta häfte sid. 1 - 59).

Det var sommaren år 1812 som Per Jonsson Åhrberg från Undersåker och hans familj kom till sjön Sjouten och vid norra ändan av Baksjön slog ned sina bopålar. De byggde en stuga, som fick rymma både dem och kreaturen, två kor, tio getter och fem får. Åhrberg fiskade flitigt under hösten och saltade in fisken till vinterföda. Han hade också bärgat ganska mycket hö, som ännu när snön började komma, stod i hässjor ute på fjällängarna. Med snön kom också lapparna och deras renar. Åhrberg fick nu erfara, att de stora renhoparna gingo illa

åt hässjorna. Han sökte då upp lapparna, som slagit läger inte långt från nybygget, och ville utkräva något skadestånd av dem för renarnas framfart. I lapplägrät träffade han bland andra Klement Bengtsson, kallad Långe Klement på grund av sin ovanliga kroppslängd. Långe-Klement var den rikaste lappen i dessa trakter. Han var också mycket stolt.

Det kom till ordväxling mellan Åhrberg och Klement Bengtsson, som slutade med att den senare fick en örfil. Därpå rände Åhrberg hem - men lapparna svuro vedergällning.

I mitten på december letade två andra nybyggare sig upp till Åhrbergs stuga. De hade börjat undra över, hur det stod till med honom, eftersom han inte, som han sagt, kommit till skrift hos kapellpredikanten i Alanäs.

I stugan fann man Åhrbergs tre barn döda och stelfrusna. Kreaturen lågo likaledes döda i sina bås. Men Åhrberg och hans hustru voro försvunna. Så småningom upptäcktes emellertid deras kläder bredvid sängen, och därav drog man den slutsatsen, att ett brott blivit begånget; att nybyggarna dödats och släpats bort. Att barnen svultit ihjäl - ty några skador kunde man inte upptäcka på dem - förklarades på så sätt, att stegen till loftet, där maten förvarades, fallit omkull, och de små hade sedan inte orkat resa upp den.

Som skäligen misstänkta för mordet blevo lapparna Jon Jonsson den yngre och Nils Pålsson häktade, och rannsakingen ägde rum vid tinget i Lorås 1813 i mars. Ett flertal vittnen voro inkallade. De viktigaste vittnesmålen avgåvos av soldaten Jöns Gerd och lappmannen Pål Thomasson. Gerd upplyste om att han av Jon Jonsson d.y. som ersättning för hjälp med en renflyttning vid jultiden erhållit några saltade ofläkta fiskar av rör och laxöring - något som förvånade vittnet, emedan lapparna alltid brukade fläka sin fisk och ha den osaltad. Visserligen voro huvudena avskurna, vilket lapparna brukade göra med sin fisk, men Gerd ville dock tycka, att denna avskärning skett först efter saltningen. Fisken var till utseende och smak lika den som Åhrberg fångade.

Lappmannen Pål Thomasson omtalade att Jon Jonsson d.y. i slutet av januari

vid Ramsele kyrka jokkat om mordet, som han sagt vara begånget av honom och fadern, Jon Jonsson d.ä., Klement Bengtsson och Thomas Thomasson.

Vid första sammanträdet, måndagen den 15 mars, förnekade de två anklagade all vetskap om mordet, men vid den fortsatta rannsakingen, onsdagen den 17, berättade Jon Jonsson d.y., Tok-Jonke kallad, att hans far Jon Jonsson d.ä. och Klement Bengtsson nattetid trängt in i nybygget, där Lång-Klement med spjutet styckit ned Åhrberg och hans hustru, varefter de släpat ut kropparna, som de lagt vid en stor sten norr om huset. Följande dag hade hans far och Klement Bengtsson ånyo begivit sig till nybygget och hämtat fisk, varav de skänkt honom en del. Jon Jonsson vidgick att han i Ramsele jokkat om mordet, men han hade inte sagt att han och Thomas Thomasson varit med.

- Det är inte vackert av dig att söka fritaga dig själv genom att vältra skulden på din frånvarande far, sade domaren, häradshövding Johan Montelius strängt.

- Låt honom komma hit från fjällen, så får han höra sanningen, svarade Jon Jonsson.

Torsdagen den 25 maj hölls urtima ting med Hammerdals tingslag. Klement Bengtsson, Jon Jonsson d.ä. och Thomas Thomasson hade under tiden blivit gripna. Klement Bengtsson bekände genast vid häktningen mordet. Stolt och rak stod han framför domaren och såg denne rakt i ögonen. Någon ånger kunde inte spörjas i hans fårade ansikte, och han berättade högt, redigt och otvunget om våldsdådet sålunda:

- Tre veckor efter helgamäss kom jag jämte Jon Jonsson d.ä. och Jon Jonsson d.y., som tillhörde samma flyttningslag, flyttande med renarna till nejden av nybygget. Följande dag kom nybyggaren, som vi förut icke kände till vår kåta och trätte och var ovetting därför att renar nedrivit hans foderhässjor. Slutligen gav han mig en örfil. Vi beslöto då att hämnas örfilen och för att han orsakade trängsel för renbetet döda honom och hans hustru - han talade om att han hade en sådan. Jag skulle skjuta mannen och Jon Jonsson d.y. hustrun, och Jon Jonsson d.ä. skulle bära björnspjutet och sticka ihjäl dem om skotten ej riktigt träffade.

- Var inte Thomas Thomasson med? frågade domaren.

- Nej, svarade Klement och fortsatte:

- Vi laddade våra bössor på kvällen och gingo ut i skogen, där vi dröjde till framemot midnatt. Då rände vi till nybygget. Då vi kommo in, sågo vi nybyggaren och hans hustru i en låg säng invid spisen, där det barnn. Då ropade jag högt: 'Ni ska upp!' Nybyggaren satte sig upp i sängen och frågade: 'Vad är ni för folkslag?' I detsamma satte jag bössan för hans bröst och sköt. Hustrun hade också satt sig upp i sängen, och Jon Jonsson d.y. sköt henne genom hjärtat. De föllo strax ned och rörde sig litet, men sedan voro de döda. Då sade jag åt Jon Jonsson d.y., att han skulle taga fnöske i sin pung och stoppa igen hålen efter kulorna, så att ingen blod skulle komma på sängkläderna. När det var gjort, drogo vi ut liken, bundo ihop våra skidor och lade de döda kropparna därpå samt drogo dem ett stycke norrut över två små kärr till en mindre holme. Vi hade hört barnen gråta, därför gingo vi tillbaka, och jag sade åt dem att inget ont skulle vederfaras dem. Sedan gingo vi därifrån, men dagen därefter lära Jon Jonsson far och son ha varit till nybygget igen och stulit fisk, men det var jag icke med om.

- Hur kunde du vara så grym mot de stackars barnen? undrade domaren. De måste ju undkomma av svält och köld, när de lämnades ensamma.

- Det trodde jag inte, sade Klement. Jag såg att påskullen fanns både smör, kött och fisk, tillräckligt för en lång tid, och elden brann på spisen.

- Ångrar du inte nu din hemska gärning? frågade domaren.

- Jo, svarade Klement efter något betänkande, jag ångrar det för barnens skull. När Jon Jonsson d.y. före kallades återtog han sin osannfärdiga berättelse och omtalade på samma sätt som Klement hur mordet tillgick.

Jon Jonsson d.ä. infördes och bekräftade till alla delar Lång-Klements och sin sons berättelser. Han var liten och klen och föreföll slö och likgiltig för sitt öde.

Måndagen den 28 juni hölls åter urtima ting vid tingsstället i Lorås och då dömdes "lappmännen Klement Bengtsson, Jon Jonsson den yngre och Jon Jonsson den äldre för berörda deras grova missgärning, sig själva till straff och andra till varning, var för sig mista högra handen, halshuggas och steglas".

Klement Bengtsson mottog domen med värdigt lugn, Jon Jonsson d.ä. med slölikgiltighet. Jon Jonsson d.y. däremot klagade och jämrade sig högljutt. Hovrätten fastställde häradsrättens dom som sedan underställdes k. m:t. På begäran av Jon Jonsson d.y. ingavs en böneskrift om eftergift i dödsstarffet. Klement Bengtsson ville icke ha någon nåd, utan ville underkasta sig följderna av sitt dåd men förmåddes av de andra att gå med. Nådeansökan avslogs och domen gick i verkställighet på avrättningsplatsen i Ström. "Den 17 i denna månad i vederbörlig ordning gått i laga fullbordan. Hammerdal den 19:de November 1813. G.L. Öhrling, krono Länsman" förmåla Hammerdals länsmanspapper härom.

Fångarna besöktes ett par gånger i Östersunds landsfängelse av kyrkoherde Abraham Burman i Hammerdal, som särskilt intresserade sig för Klement Bengtsson. På kyrkoherdens fråga varför Klement Bengtsson begick mordet, lär denne enligt ortstraditionen ha svarat ungefär så:

- Så långt nån minns var fjällen å skogen omkring lappens. Där hade vi betat våra renar, jagat och fiskat. Men svensken ~~kund~~ int låt oss var till freds. Det kom hårda män långt nerifrån med nät och hundar och tog bjuren (bävern). De tog all djur som hade skinn och kunde bytas. De gav lappen brännvin och tog det han kund fånga. Och lappen kund inte skrämman bort dom, för han var för klen. Och nu sätt svensken ut nybyggare, som bränn bort skogen och maten för ren. Nybyggaren fick var i fjället om det fanns nog med bete för ren. Men det finns det int.

Det kan bli kall och blöt vår så kalvan dör, det kan bli is på jorden så int ren kom åt maten sin utan får svält ihjäl, det kan komma pest så ren dör och vargen och järven riv all ren han kom åt. Men sånt vet lappen att ingen kan göra nånting åt. Det är så, och då är det så.. Men nybyggarn han hör int till fjället. Lappen måst ha sitt där, det som är hans. Ska lappen kunna leva måste nybyggarn bort.

Det var det jag tänkte på när jag dödade nybyggarn. Jag tänkte kanske nån skulle se hur lappen hade det.....

Det berättas att abraham Burman blev djupt gripen över detta tal och lovade Klement att ta sig an lapparnas sak. Burman avled dock den 24 september 1814 - året efter avrättningen - utan att ha hunnit uträtta något av vad han tänkt.

--

Redaktionen för veckotidningen "Levande livet" skriver 1935: en jämtlänning, herr Erik Berg, har sänt oss denna sällsamma intervju med en av fjällens tystlåtna invånare. En spännande och dramatisk skildring med stort kulturhistoriskt värde."

7. Lappgubben Sjul berättar om lappar och nybyggare på 1800-talet.

Jag har träffat ganska många lappar under mina vandringar i Jämtlands fjäll och skogar, men jag vill inte påstå, att jag verkligen känner någon enda av dem. Lapparna äro ett hemlighetsfullt och tystlåtet folk, ett urgammalt folk, ett folk av en annan stam än vi. Det är mycket svårt att få en lapp att tala om sig själv och sitt eget folk, och även om man lyckas få någon att göra det, så kan man aldrig vara säker på, om lappen verkligen säger vad han menar. - eller endast vad han vill, att svensken ska tro. Det hjälper inte att fråga honom rakt på sak, så att han egentligen bara har att svara ja eller nej. Vill han inte svara, så säger han med spelad menlöshet: "Mån dä?" - eller mumlar ett gåtfullt: "Du känn int lappen".

Så var det också med Sjul, gammellappen från fjällen långt i norr, som jag sistlidne midsommar träffade vid lappmässan i Ankarede. Det gick mycket bra att tala med honom, så länge man höll sig till sådana frågor som rovdjurens härjningar bland renarna, men så fort jag försökte komma in på det ämne, som intresserade mig mest, nämligen förhållandet mellan lapparna och de svenska nybyggarna i forna tider, drog sig Sjul inom sitt skal. Ändå visste jag, att Sjul bättre än de flesta av sina stamfränder kände till den saken.

Det slumpade sig emellertid så, att Sjul och jag fingo samma väg från lappmässan; jag vandrade norröver för att titta på virke, och Sjul - det fick jag

Han gick från den ena familjen till den andra, från kåta till kåta, stannade några dagar på vart ställe. De flesta av dessa släktingar hade han inte sett på många år - några aldrig förr. I en del fall var släktskapen mycket avlägsen, men Sjul likaväl som de, han besökte, tycktes ha släktskapen på sina fem fingrar ända tillbaka till 700-talet, då deras förfäder kommit vandrande nordifrån och stannat i Frostviken. Att Sjul nu företog denna vandring bland släkten berodde kanske på, att han kände döden nalkas; han var nämligen mellan 75 och 80 år (och såg ut som om han varit flera hundra). Så vitt jag vet lever han emellertid än i dag.

Vi kommo således att följas åt, Sjul och jag, dagar i sträck. Mycket blev det inte sagt de första dagarna, åtminstone inte av Sjul. Men efter hand tinade han upp något och kunde ibland bli riktigt språksam. Ofta besvarade han då frågor, som jag flera timmar eller till och med dagar tidigare gjort honom utan att få något svar då.

Ett par gånger hade jag gjort försök att få honom att berätta något om de sammanstötningar mellan lappar och nybyggare, som jag visste ägt rum i forna tider. Särskilt var det en händelse jag tänkte på - ett mörkt och blodfläckt blad i fjällandets historia. Det utspelades för något mer än hundra år sedan, men jag var säker på, att Sjul hade minst lika bra reda på den som jag, som bara läst om den i gamla rättsprotokoll. Jag skall här återge den i korthet, ungefär som jag bit för bit drog den för Sjul, innan jag äntligen fick honom att medge, att han kände till den.

- Sjul, sade jag en dag, någonstans här i trakten var det ju, som Lång-Klement, Tok-Jonke och hans far begick sin hemska ogärning. På den tiden for allt lapparna illa fram mot sina svenska grannar ibland!

Jag såg mycket väl på Sjuls träansikte, att händelsen var honom bekant, men han svarade likväl:

- Mån dä.....

- Åjo, nog känner du till den historien, Sjul, fortsatte jag. Det hände ju på din fars tid.

Och så berättade jag om nybyggaren Per Jonsson Åhrberg och hans familj, som kommit till sjön Stora Sjougden och slagit ned sina bopålar där. En stuga hade de byggt, som fick rymma både dem och kreaturen, två kor, getter och får

Åhrberg fiskade flitigt under sommaren - 1812 var det - och saltade in fisken till vinterföda. Han hade också bärgat in lite hö, som nu när vintern kom och det började snöa, stod i hässjor ute på fjällängarna. Med snön kom också lapparna och deras renar. Åhrberg fick nu erfara, att de stora renhoparna gick mycket illa åt hässjorna. Han sökte då upp lapparna, som slagit läger inte långt från nybygget, och ville utkräva något skadestånd av dem för renarnas framfart.

I lapplägrät träffade han bl. a. Klement Bengtsson, kallad Lång-Klement på grund av sin ovanliga kroppslängd. Lång-Klement var den rikaste lappen i dessa trakter. Han var också mycket stolt.

Det kom till ordväxling mellan Åhrberg och Lång-Klement, som slutade med att den senare fick en örfil, så att han ramlade omkull. Därpå gick Åhrberg - men lapparna svuro att hämnas.

I mitten på december letade två andra nybyggare upp till Åhrbergs stuga. De hade börjat undra över, hur det stod till med honom, eftersom han inte, som han sagt, kommit till skrift hos kapellpredikanten i Alanäs.

I stugan fann man Åhrbergs tre barn döda och stelfrusna. Kreaturen lågo döda i sina bås. Men Åhrberg och hans hustru voro försvunna. Så småningom upptäcktes emellertid deras kläder bredvid sängen, och därav drog man den slutsatsen, att ett brott blivit begånget; att nybyggarparet under natten dödats och släpats bort. Att barnen svultit ihjäl - ty några skador kunde man inte upptäcka på dem - förklarades på så sätt, att stegen till loftet, där maten förvarades, fallit omkull, och de små hade sedan inte orkat resa upp den. De hade inte heller förmått öppna dörren.

Men vem eller vilka hade begått brottet. Lappar - misstänkte man. Men vilka? Det var först vid lappmässan i Ramsele i Ångermanland på nyåret 1813, som man fick en ledtråd. Under rusets inflytande började en lapp, Tok-Jonke kallad, jojka en visa i vilken han avslöjade sig själv, sin far samt Lång-Klement, som förrövare av brottet. Efter att ha nekat ihärdigt vid tvenne ting, erkände slutligenn Tok-Jonke, att de tre nattetid trängt in i nybygget. Lång-Klement med bössan i hand först. Han sköt Åhrberg. Jon dödade hustrun med ett skott. Barnen rörde de däremot inte. De dolde kropparna i vattenhållet, som var hugget i

